

DAVID VOPŘADA:
MYSTAGOGIE VÝKLADU 118. ŽALMU
SVATÉHO AMBROŽE

(Červený Kostelec: Pavel Mervart,
 2015, 442 s., ISBN 978-80-7465-
 -133-5)

Jako třetí svazek ediční řady *Bibliotheca theologica*, určené k vydávání nových teologických prací českých katolických teologů, vyšla v nakladatelství Pavla Mervarta v loňském roce rozsáhlá patristická studie Davida Vopřady věnovaná mystagogické metodě sv. Ambrože. Vedle titulu *Svatý Ambrož a tajemství Krista*, publikovaného v témže roce v nakladatelství Krystal, tak má český čtenář konečně k dispozici dvě fundované prezentace osobnosti a díla jedné z hlavních postav západní patristiky.

Mystagogie výkladu 118. žalmu svatého Ambrože, jak uvádí autor předmluvy, italský patrolog Cesare Pasini, je upravenou verzí Vopřadovy doktorské práce, kterou obhájil při svém studiu na Patristickém institutu Augustinianum v Římě. Český patrolog se v této své obsáhlé studii zaměřil na to, jakým způsobem milánský biskup uvádí své posluchače do tajemství Krista. Všimá si Ambrožovy mystagogické metody, která se jeví jako dostatečně působivá nejen ve fázi oslovení posluchače, ale i ve

chvíli, kdy se jedná o jeho doprovázení do hloubky křesťanského tajemství.

Na počátku studie David Vopřada nabízí uvedení do základní problematiky spojené s tímto Ambrožovým spisem (problém datace spisu, jeho kompozice atd.), včetně přiblížení historického a kulturně-náboženského kontextu, v němž byl text sepsán. Ve druhé části český patrolog představuje roli mystagogií ve starověké církvi, snaží se ukázat, jak milánský biskup navazuje na předchozí tradici, jak ji známe z děl alexandrijských teologů a jeruzalémských katechezí. Vopřada přibližuje hlavní rysy mystagogických katechezí, které posléze aplikuje na strukturu a obsah Ambrožova výkladu žalmu 118. Přestože pro české prostředí i tyto kontextuální části jsou při nedostatku odborných studií k teologii prvních křesťanských staletí bezesporu přínosem, originalita Vopřadovy práce vyniká zejména v dalších kapitolách, které analyzují velikonoční, pedagogické a snubní charakteristiky Ambrožova výkladu a jeho možnou aplikaci na praxi křesťanského života.

Cílem křesťanské mystagogie bylo poukázat na dějiny spásy a jejich smysl, který byl anticipován slavením Kristova tajemství uvnitř společenství jeho církve. Slovník, který křesťané v mysta-

gogických katechezích používali, ovšem byl součástí společné střeozemní antické kultury, což sice na jedné straně umožňovalo křesťanské poselství předložit terminologií, kterou sdílelo s ostatními (pohanskými) mysterijními kulty, avšak současně tato blízkost mohla být zavádějící a vést k závěru, že křesťanství je mysterijním náboženstvím (viz A. von Harnack). David Vopřada připomíná závěry současného bádání, které se zaměřuje na vystižení rozdílů mezi křesťanskou iniciací a pohanskými mystérii. Připomíná i rozlišení a příbuznost chápání pojmů *mysterium* a *sacramentum* v době sv. Ambrože, kde se tajemství (*mysterium*) jeví jako jednotný Boží plán odhalující se postupně v dějinách spásy a liturgicky oslavovaný svátostmi (*sacramenta*). Mystagogie přitom mají čerstvě pokřtěným objasnit, proč se svátosti slaví, a iniciací k hlubšímu pochopení skutečnosti, do níž byli uvedeni křtem, umožnit, aby byli schopni prakticky žít podle osvojeného přesvědčení.

Autor publikace věnuje pozornost církevní praxi zvané *disciplina arcani*, která předpokládá postupné předávání nauky, liturgie a životní praxe křesťanského společenství, tedy tak, aby nedošlo k objasňování tajemství církve dosud nezasvěceným (rozuměj

osobám, které si zatím plně neosvojily křesťanskou nauku a způsob života).

Vopřadova studie vede mj. k otázce, zda by mystagogie nemohla být trvalou, a ne pouze iniciační pedagogicko-katecheticko-homiletickou metodou. Jestliže svátosti tvoří jakousi osu křesťanského života směřujícího do stále větší plnosti poznání Božího tajemství v Kristu, je třeba se ptát, zda by právě mystagogická promluva blízka biblickému komentáři, jak ho známe z epochy církevních otců, kde se vykládá verš po verši příslušný biblický či liturgický text kvůli hlubšímu uvedení do tajemství víry, s konkrétními rysy, které můžeme studovat právě na předkládaném Ambrožově komentáři, nemohla být inspirací i pro současnou církevní praxi.

Za velmi přínosnou lze považovat část věnovanou analýze Ambrožova postupu v jeho komentáři k 118. žalmu, který použil jako podklad pro svou mystagogickou katechezi. Obecné rysy žánru tak dokládá konkrétními příklady z patristického textu, takže přestože český čtenář – bohužel jako u velké většiny klasických děl literatury křesťanského starověku! – nemá k dispozici kvalitní překlad Ambrožova spisu, si může udělat poměrně jasnou představu o struktuře, naplní i literární kvali-

tě tohoto významného díla. Právě nedostupnost původního Ambrožova spisu je jediným výrazným limitem Vopřadova textu (vedle přání, aby se české teologické produkci dostalo do budoucna dostatek kvalitních redaktorů, kteří se nebudou bát vedle upozornění na stylistické a gramatické chyby naznačit i místa, kde by text mohl být „pročištěn“ od drobných obsahových repetitiv. Teologické texty – zdaleka to neplatí jen pro Vopřadovu patristickou studii – by tak možná získaly větší čtivost, tudíž i větší okruh čtenářů).

Je ovšem také třeba připomenout, že Vopřadova kniha patří k průkopnickým studiím v sice velmi známé, avšak dosud poměrně málo prozkoumané problematice mystagogie a *disciplinae arcana* ve starověké církvi. V tom smyslu dostává český čtenář k dispozici dílo, které by mohlo mít významný dopad v evropském a světovém badatelském kontextu patristického zkoumání, a nelze než doufat v dobrý ohlas jeho připravovaných cizojazyčných vydání.

Denisa Červenková

JITKA JONOVÁ:

KAPITOLY ZE ŽIVOTA LVA
SKRBENSKÉHO Z HRÁŠTĚ POHLEDEM

SVATÉHO STOLCE

(Uherské Hradiště: Historická společnost Starý Velehrad, 2013, 125 s., ISBN 987-80-86157-37-5).

Odborná asistentka na Katedře církevních dějin a dějin křesťanského umění CMTF dr. Jitka Jonová se soustavně zabývá dějinami olomoucké arcidiecéze. Po několika úspěšných obsáhlých článcích, věnovaných zvláště osobě arcibiskupa Theodora Kohna,¹ uveřejnila monografii zabývající se osudem pražského (1899–1916) a později i olomouckého (1916–1920) knížete-arcibiskupa, kardinála Lva Skrbenského z Hrášstě (1863–1938). Kardinál Skrbenský byl posledním českým arcibiskupem šlechtického původu a spolu s řadou svých současníků (P. Huyn, N. Klein anebo K. Kašpar či J. Grimmenstein) patří k téměř neprozkoumaným osobnostem českých i evropských církevních dějin,² které prá-

-
- 1 Jitka JONOVÁ, „Arcibiskup olomoucký Prof. ThDr. Theodor Kohn a Velehrad,“ in *Fórum Velehrad I.*, ed. Pavel Ambros, Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, 2007, s. 123–139; Jitka JONOVÁ, „Doufám, že je ten Žid již pokřtěný“ (Taaffe): přístup k židovskému původu olomouckého arcibiskupa Theodora Kohna,“ in *Židé a Morava*, Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 2010, s. 58–74.
 - 2 Skrbenského život byl dosud známý jen z neúplného soudobého a značně oslavného životopisu z pera Jana Nepomuka SEDLÁKA, *Kníže-arcibiskup*

vem v posledních letech přitahují pozornost dalších badatelů.³

Jak už podtitul napovídá, publikace si klade za prvořadý cíl zachytit poměrně úzké spektrum kardinálových osudů, totiž „pohledem Svatého Stolce“. Nehledě na toto vymezení autorka seznamuje čtenáře i se Skrbenského životem v širším kontextu, totiž s jeho mládím, studii a kněžským působením (s. 7–18), s jeho pražským pobytem a dosažením kardinálské hodnosti (s. 19–51), s jeho osudovou translací do Olomouce (s. 52–76), rezignací (s. 77–91), s pomluvkami šířenými dobovým tiskem v souvislosti s konkláve r. 1922 (s. 93–101) až po poslední léta kardinálova života strávenými na zámku Řádu Německých rytířů v Dlouhé Louče (s. 102–113). Publikaci doplňuje krátké shrnutí v anglickém jazyce (s. 116), snad zcela vyčerpávající

čí bibliografie, poprvé uveřejněná v takovéto úplnosti, bohatá zvláště na cenné primární zdroje roztroušené v různých archívech (s. 117–126).⁴ Velmi kladně je také třeba hodnotit i obrazovou dokumentaci, ve které kromě řady portrétních snímků najdeme i reprodukce méně známé, jako kardinálovo *ex libris*, maturitní vysvědčení, plánek konkláve z r. 1903, gratulaci Joži Úprka z r. 1916 (s. 65) až po Skrbenského úmrtní oznámení (s. 102).

Procházíme-li pozorně autorčinu monografii, které nepochybně dominuje skvělá heuristika, založená na primárních archiválních zdrojích, dohledaná převážně ve Vatikánském tajném archívu, minuciózně dokumentující každý následující krok, můžeme ocenit např. i ozvěny Skrbenského života v beletrii, jakou je odkaz na Neumannové román *Jantarová stezka*

Pražský Lev svob. pán ze Skrbenských, primas království Českého, Praha: Tiskem a nákladem kníž.-arcib. knihtiskárny Rohlíček a Sievers, 1900, a později i ze samizdatového strojopisu (Bohumil ZLÁMAL, *Lev kardinál Skrbenský*, 1979, 39 s.) dostupného jen úzkému okruhu historiků.

3 Srov. Pavel MAREK, *Prof. ThDr. Theodor Kohn: život a dílo olomouckého arcibiskupa*, Kroměříž: Muzeum Kroměřížska, 1994; Pavel MAREK, *Arcibiskup pražský prof. dr. František Kordač: nástin života a díla apogety, pedagoga a politika*, Olomouc: Moneta-FM, 2005.

4 Pro úplnost snad ještě můžeme zmínit jen dvě dosud nevyužitá a drobná, leč zajímavá publikace z pera tehdejšího kardinálova konklavisty a pozdějšího královéhradeckého biskupa: Mořic PÍCHA, *Vzpomínky z pobytu Jeho kníž. Milosti nejdůstojnějšího pána Leona svob. pána Skrbenského knížete arcibiskupa Pražského ve Věčném Městě a v jižní Italii o jubilejní pouti r. 1900*, Praha: Cyrillo-Methodějská knihtiskárna a nakladatelství V. Kotrba, 1900; týž, *Pius X.*, Praha: Kníž. arcib. knihtiskárna, 1904 (pův. vyd. časopisecky v *Časopise katolického duchovenstva* 9 [1903]: 1–38).

(s. 9–10) anebo i lidové mínění o mladém aristokratovi, který působil jako skromný kaplan v Uher-ském Ostrohu (s. 11).

Vzhledem k výše řečenému je třeba vzít jako základní aspekt onen „pohled Svatého Stolce“, a to jak na Skrbenského život a činnost, tak i ohlasy. Jistě nám tak neunikne poněkud nápadný jev, že Lev, svobodný pán Skrbenský, byl zachycen hledáčkem vatikánské administrativy i rakouské vlády neobvykle brzo: Konec 19. století, spojený s pontifikátem staříčkého papeže Lva XIII. a rakouského císaře Františka Josefa, rozhodně nepatřil k období, kdy vysoké církevní hodnosti přebírali kandidáti v jinošských létech. Skrbenští také nepatřili k vysoké říšské šlechtě, ba ani k rodinám, kde se církevní kariéra stala téměř neodmyslitelnou tradicí. Dobové prameny navíc dokonce prozrazují, že ani nešlo o mladíka zvláště nadaného, třebaže o míře jeho intelektuální způsobilosti existují poměrně různé verze a jeho cesta k oltáři také nebyla nikterak přímočará, možná, že ani ne zcela dobrovolná (viz zvláště s. 9).

Pomineme-li už tak rychlý vzestup mladého duchovního (pražským arcibiskupem byl jmenován ve svých 36 a kardinálem v pouhých 37 letech), sotva se můžeme zbavit dojmu jisté výjimeč-

né tragičnosti celého jeho životního běhu: Po rychlém vzestupu na svatovojtěšský stolec a přijetí římského purpuru, podobně nečekané a neobvyklé přeložení na „stolec sv. Metoděje“ v Olomouci, vynucené podle převažujícího mínění historiků politickou situací v Praze v době první světové války, autohavárie, doživotní invalidita, rezignace a současně i nekonečná osočování a dohady nejen ohledně kardinálových hmotných poměrů, ale především podezřívání kvůli okolnostem, které dosažení uvedených hodností provázely, po kterých ale nešťastný kardinál zřejmě ani nijak zvláště netoužil, natož podloudně usiloval. Svatý Stolec zde byl tak postaven před nelehký úkol, jak se vypořádat s politickým přerodem od tzv. austrokatolického zřízení zvláště české, ale i moravské církevní provincie, aniž by opustil svého věrného a zároveň poněkud rozpačitého hodnostáře, který se nepochybně bez velkého osobního přičinění ocitnul uprostřed „velké hry“ trůnu a oltáře, a který nyní – chtě nechtě – musel přijmout novou formu danou politickými změnami i náboženským pnutím v právě zrozeném Československu.⁵

5 K tomuto tématu autorka zmiňuje na s. 83 jeden zvláště agresivní článek otištěný v *Pražském večerníku*. Dalším

Co si však můžeme zároveň zatím jen přát, je rozvinutí výzvy implicitně nastolené právě recenzovanou publikací, totiž abychom už brzy díky dobře zachovalým pramenům poznali nejen pohled na Skrbenského „ze strany Svatého Stolce“, ale i např. tolik diskutované okolnosti, které provázely volbu jeho povolání, Skrbenského osobní způsobilost, míru politického vlivu rakouské vlády na jeho volbě olomouckým arcibiskupem,⁶ anebo i jeho čistě lidský, křesťanský a kněžský profil, které bohužel zůstávají dosud zastřeny mnoha otázkami, na které by snad české církevní dějiny už brzo mohly najít uspokojivé odpovědi.

Publikace dr. Jonové si zaslouží jednoznačně ocenění, které ji právem náleží vzhledem k důkladné historické erudici v dosud nepublikovaných pramenech, srozumitelnému podání a nesmírné pečivosti v jednotlivých podrobnostech, třebaže by takto zdařilé práci nepochybně prospěla přívě-

živější grafická úprava nakladatele. V každém případě však nemůže být pochyb, že tato monografie posouvá historické poznání téměř zapomenuté osoby kardinála Skrbenského mnohem dál, než tomu bylo doposud, a v tom spočívá i její hlavní přínos.

*Efrem Jindráček, OP
FLÚ AV ČR, v. v. i.*

JITKA JONOVÁ:

*THEODOR KOHN (1845–1915):
KNÍŽE-ARCIBISKUP OLOMOUCKÝ,
TITULÁRNÍ ARCIBISKUP PELUŠIJSKÝ,
(Brno, Centrum pro studium
demokracie a kultury, 2015, 376 s.,
ISBN 978-80-7325-379-0)*

Zcela na konci roku 2015 byla v brněnském Centru pro studium demokracie a kultury vydána monografie o Theodoru Kohnovi, sedmém olomouckém arcibiskupovi, který byl zároveň prvním nešlechticem od roku 1772, kdy začalo být uplatňováno pravidlo šlechtické výlučnosti pro obsazení tohoto postu. Autorka Jitka Jonová tvořila mj. v rámci grantu IGA_CMTF_2015_002 *Katolická církev na Moravě v období 19. a 20. století* a publikovala za spoluúčasti Arcibiskupství olomouckého.

bádání by ovšem jistě pomohlo uvedení data inkriminovaného vydání; snad i proto, že na text reagovala pražská nunciatura celkem neobvykle ráznými kroky.

6 Jedná se mj. o objasnění prudké reakce MUDr. Jaroslava Durycha anebo kněze Josefa Hofera, kterou autorka zmiňuje na s. 64 a 72, anebo dosud jen okrajově známý, ač zřejmě problematický vztah Skrbenského k Jindřichu Šimonu Baaroví.

Z pera Jitky Jonové vzešla klasická biografie sledující život hlavního hrdiny v chronologické posloupnosti, samozřejmě v širším kontextu jak doby, tak situace olomoucké arcidiecéze, Moravy jako specificky vymezeného správního i kulturního prostoru a habsburské monarchie obecně v podobě nejširšího, avšak ve sledované době velmi vlivného rámce. Z přísné časové linie jenom účelně tematicky vybočují některé celky, které je s ohledem na jejich dlouhodobost vhodnější sledovat jako jediný příběh. Jde především o rozsáhlou aféru známou pod označením „Rectus“, dále o vzájemné postoje s českou Katolickou modernou a pak o vylíčení některých drobnějších soudních sporů, které však ve své době ovlivňovaly obraz olomouckého arcibiskupa doktora Theodora Kohna v jeho diecézi i za jejími hranicemi. Autorka o „svém“ hlavním hrdinovi odkryla velmi mnoho informací, takže mohla vykreslit strhující příběh vzestupu a pádu muže, který měl vlohy a dispozice k získání vysokých postů a jejich udržení a který právě tak podlehl opojení ze získané moci. Ocítl se na vrcholu ve složité době, která zlikvidovala ambice mnoha jiných. V průsečíku stále vyhrocenější nacionalizace společnosti, stále ostřejších střetů liberalismu s tradicionalismem,

v době stupňujícího se sociálního napětí. A on přitom stále méně chtěl zaujmout jakékoliv jiné stanovisko než to, které vycházelo z bezpodmínečného respektování jeho vlastní autority. Kromě toho se v jeho osobě koncentrovaly další sporné body, se kterými si okolní společnost navzdory stále liberálnějšímu prostředí monarchie 19. století neuměla jednoznačně poradit. Žít takový život bylo patrně náročné jak pro hlavního hrdinu, tak pro všechny kolem. Dnes se však jeho příběh dobře zkoumá a dramaticky vypráví.

Pro Jitku Jonovou je osobnost Theodora Kohna dlouhodobou badatelskou i publikační záležitostí, včetně mnohého, co s tím souvisí. Nelze se tedy divit, že je výsledek založen na velmi důkladném studiu primárních pramenů jak evropské, tak domácí proveniencie a shrnutím dosavadních dostupných publikovaných výstupů. Nechybí například ani reflexe dobového tisku, včetně početných karikatur, kterými své čtenáře zásobovaly satirické tiskoviny především v posledních letech Kohnova olomouckého působení, ale ani dost podrobná podkapitola týkající se Eggenberského mauzolea v Ehrenhausenu, kde bývalý olomoucký arcibiskup nakonec našel místo svého posledního odpočinku.

Autorčin smysl pro jemný detail se v práci objevil jak v upozorněních na některé dnes již poměrně neznámé skutečnosti (například v popisech principů vnitřní správy arcibiskupského majetku nebo v připomínce registraturního a ukládacího systému pro farní úřady diecéze, jehož platnost daleko přesáhla nejenom Kohnovo setrvání v úřadě, ale i jeho život), tak v poznámkovém aparátu, který – naštěstí jenom ojedinele – umí ztratit proporcionalitu (věnuje doplňujícím informacím tolik místa, že přerůstají rozsahem hlavní text, k němuž jsou připojeny).

Nová kniha Jitky Jonové je zdařilým, příjemným a dobře ukotveným příspěvkem ke stále ještě poněkud opatrnému výzkumu církevních dějin v habsburské monarchii 19. století, která stejně tak umí zodpovědět i řadu otázek specificky moravských.

Marie Macková

JAROSLAV FRANC (ED.):

EUROPE AND ISLAM: COLLECTIVE MONOGRAPH

(Olomouc: Refugium Velehrad-Roma, s.r.o., 2015, 310 s., ISBN 978-80-7412-204-0)

Tato kolektivní monografie obsahuje příspěvky z mezinárodní konference *Europe and Islam*, která proběhla v Olomouci ve dnech 3.–4. března 2015. Knihu vydalo nakladatelství Refugium Velehrad-Roma, s.r.o. a zároveň je k dispozici na <http://imevd.upol.cz/>.

Knihu uvádí pozdravný text olomouckého arcibiskupa Mons. Jana Graubnera, dále předmluva profesora Pavla Ambrose, S.J. a stručný úvod doktora Jaroslava France. Potom následuje deset studií, z nichž první a poslední se věnují některým společným problémům islámu v Evropě. Zbývajících sedm kapitol se věnuje studiu islámu vždy v jedné konkrétní zemi Evropské unie a jedna kapitola se věnuje nedávným politickým změnám v Egyptě. Jednotlivé kapitoly se zaměřují na různé aspekty islámu a muslimů a používají přitom různé metody.

V první kapitole „The Question of ‚True Islam‘: Europe faces Salafism“ si autor klade naléhavou otázku, zda je islám mírumilovné a tolerantní náboženství, jak to deklarují mnohé islámské autority, a jakou roli hraje islám v případě těch, kdo páchají násilí a teror a odvolávají se přitom na islám. Přitom však nezůstává jen při analýze učení Koránu a různých muslimských směrů, ale klade si otázku evropským způsobem, zda

totiž chceme žít v budoucí Evropě v míru, který je zaručen silou zákona a mocí, anebo usilujeme o mírovou Evropu budovanou na základě dialogu mezi lidmi různých náboženství a přesvědčení, dialogu, který také dokáže identifikovat a konfrontovat patologické aspekty náboženství a rozumu.

Další kapitola „European Muslims and End of Life Ethics: A Belgian Perspective“ informuje o výsledcích několika specifických výzkumů v oblasti bioetiky od roku 2002, konkrétně jak islámské náboženství ovlivňuje rozhodovací procesy u starých, nevyléčitelně nemocných a umírajících. Kapitola je velmi cenná jak kvůli metodám výzkumů, které autor vždy pečlivě popisuje, tak také kvůli dosaženým výsledkům. Autor této kapitoly, aniž by snižoval význam bioetických výzkumů v kontextu náboženské víry, opakovaně zdůrazňuje důležitost profesionální zdravotní péče, která dokáže respektovat každého konkrétního pacienta.

Následující kapitola „Muslim Presence in Poland – A Marginal Issue in Contemporary Europe“ je úplně jiná a úplně odjinud, než ta předcházející. Historickou metodou pojednává o početně nepatrných komunitách muslimských Tatarů, kteří žijí už po staletí ve východním Polsku, takže je možné tyto muslimy považovat za pravé,

původní evropské muslimy. Historie těchto muslimských obcí je nesmírně zajímavá jak z hlediska islámu, tak i z hlediska polské a litevské křesťanské společnosti, uprostřed které si tito muslimové zachovali své náboženství a kulturu. Avšak vliv těchto několika muslimských obcí v polské společnosti je zvláště po druhé světové válce zcela nepatrný a nově příchozí muslimové na sebe v Polsku postupně strhují mnohem více pozornosti.

Kapitola „Muslimische Präsenz in Deutschland und Antwort der katholischen Kirche – eine Zusammenstellung“ v první části velmi pečlivě a systematicky popisuje přítomnost muslimské menšiny v Německu především od šedesátých let dvacátého století do dneška. Přináší statistická data ohledně počtu muslimů a všímá si náboženské, kultovní, jazykové, etnické a organizační rozmanitosti mezi muslimy v Německu. Druhá část této kapitoly představuje postoj oficiálního učení katolické církve a Německé biskupské konference vůči muslimům a muslimským obcím, kteří přinášejí do Německa nepřehlédnutelné novinky. Charakteristikou vzájemného postoje katolické církve a muslimů je a má být dialog a solidarita.

Další kapitola „Islam in England: a survey of communities, issues and engagement with Chris-

tians“ nejprve uvádí statistická čísla ohledně muslimů a jejich obcí v politickém a náboženském kontextu současné Anglie. Popisuje obtíže muslimů v oblastech sociální deprivace, nedostatečné reprezentace vůči státu a nedostatečné integrace. Také stručně zmiňuje problematiku radikalizace některých členů muslimských obcí, problematiku začlenění mladistvých do světa práce, stavbu mešit a přípravu duchovních. Druhá část kapitoly zkoumá vzájemnou angažovanost a vztahy mezi křesťany a muslimy. Velmi důkladně analyzuje a komentuje teologický dialog. Také zmiňuje různé instituční platformy dialogu mezi křesťany a muslimy především v akademickém světě a optimisticky poukazuje na možnosti vzájemného inteligentního obohacení ve víře.

Kapitola „Muslims in Czechia: A Small, Widely Heterogeneous Minority“ zmiňuje původ muslimské menšiny z doby Rakousko-Uherska, a potom popisuje příběh příchodu a integrace zahraničních studentů z muslimských zemí v období socialistického Československa, a konečně otevřený vstup nepatrné menšiny muslimů do české společnosti po sametové revoluci. Kapitola dále přináší statistická data ohledně muslimů, islámských obcí a mešit v ČR v současnosti; zmiňuje některé původem české odborníky, kteří psali

o islámu a muslimech v češtině. Závěrečná část kapitoly se zmiňuje o populistických protiislámských aktivitách v současné době a také o vztazích mezi muslimy a křesťany zvláště v akademickém světě, kde zpravidla převažují iniciativy ze strany křesťanů. Kapitola končí rozpaky a smutkem nad nepřátelstvím vůči islámu a muslimům mezi mnohými obyvateli ČR a také nad minimální otevřeností a solidaritou vůči utečencům ze Sýrie.

Další kapitola „Religion and State in Contemporary Slovak Republic and Challenges of Islam“ popisuje především právní postavení církví a náboženských společností v rámci současného konfesního práva Slovenské republiky. Krátce zmiňuje postupný rozvoj muslimských obcí v dřívějších státních útvarech, jehož bylo Slovensko součástí, v Rakousko-Uhersku a po té Československu, a konstatuje, že na Slovensku zatím žádná muslimská obec nedosáhla potřebného počtu členů, aby mohla získat registraci jako náboženská obec podle slovenského konfesního práva. Kapitola zmiňuje ústavou garantované právo na náboženskou svobodu, informuje o řešení problematiky náboženské výuky na školách a o potřebě překonávání islamofobie mezi obyvatelstvem, ale konkrétní problematice muslimů na

Slovensku věnuje pozornost až na druhém místě, jak to ostatně napovídá nadpis této kapitoly.

Kapitola „Islam in Italy: a galaxy of Muslim presence“ mapuje dlouhé dějiny islámu zvláště na Sicílii a ve městech na pobřeží Tyrhénského moře, ale především se pokouší zachytit rozmanitost a roztržitost muslimů a muslimských obcí v současné italské společnosti. Snaží se neopomenout žádnou ze situací, ve kterých se muslimové nacházejí, ať už se jedná o muslimy integrované, či neintegrované do italské kultury a společnosti, arabsky i jinak mluvící muslimy, chudé i bohaté, vzdělané i bez systematického vzdělání, muslimy hlásící se k různým směrům islámu... Mezi muslimy v Itálii jsou zřetelné dva protichůdné trendy: centralizace, která směřuje k vytvoření zastřešujících, celostátních orgánů, a roztržitost, která vytváří stále nové skupinky a směry mezi muslimy na základě nejrůznějších společných ne vždy právě náboženských charakteristik a zájmů. V současnosti jsou v Itálii tři velké, stabilně organizované mešity: v Římě, Catanii a Milánu. Ostatní mešity a shromažďovací místa jsou často malá místem a nestabilní organizačně, a zároveň fungují jako kulturní centra. Nevede se o nich evidence. Ve specifické situ-

aci se nacházejí mladí muslimové narození v přistěhovaleckých rodinách v Itálii. Rostou v muslimských rodinách a obcích a vzdělání získávají v italských školách, a takto je hledání jejich identity výzvou nejen pro ně samotné, ale i pro jejich rodiny a obce a pro italskou společnost. Italský stát se dlouhodobě a systematicky věnuje hledání společných hodnot i prostřednictvím konzultativního orgánu ustaveného Ministerstvem vnitra „Consiglio per le relazioni con l'islam italiano“, jehož je autor této kapitoly členem. V jednom z dokumentů připraveném touto radou se Itálie představuje jako společenství osob a hodnot, které chce zaručit každému od okamžiku jeho vstupu do Itálie základní práva, a zároveň připomíná, že každý musí respektovat hodnoty, na kterých je Itálie založena, práva druhých a povinnost solidarity podle zákona. Kapitola zmiňuje také konfliktní situace, např. v manželství otázku polygamie, nábožensky smíšených manželství a rovnosti manželů. Dále chápání náboženské svobody a konkrétné právo změnit víru, vč. islámu, anebo problém uplatňování trestu smrti. Jednou z těžkostí při hledání společných hodnot je roztržitost muslimů a neochota najít společného mluvčího, či jeden zastřešující orgán. Poslední

část této kapitoly o islámu v Itálii se zmiňuje o roli katolické církve, která se tu angažuje zvláště na rovině sociální péče o přistěhovalce a na rovině mezináboženského dialogu.

Předposlední kapitola „Interfaith relationship in Egypt misunderstood by European media and activists“ sociologickým přístupem studuje příčiny neporozumění při informování o nedávných politických změnách v Egyptě. Toto neporozumění zjevně souvisí s různými východisky a rozdílnými zájmy jednotlivých skupin. Bohužel mezi těmito jednostranně informujícími hlasy jsou nejenom místní, ale také zahraniční média.

Poslední kapitola „To remain Muslim and become a European: A specific challenge for interreligious dialogue“ se pokouší formulovat východiska k dialogu muslimů s evropskou společností. Nejprve konstatuje fakt, že muslimové už jsou součástí Evropy: Z více než 500 miliónů obyvatel Evropy se asi 25–30 milionů hlásí k islámu, tj. asi 5–6% obyvatel. Otázka jak zůstat muslimem a stát se Evropanem je naléhavým tématem mezináboženského dialogu, a je tak výzvou nejenom pro muslimy, ale také pro ostatní obyvatele Evropy jak v každodenním místním kontextu, tak i na politic-

ké a dlouhodobé úrovni a na filosofické a teologické rovině.

Téma konference – *Europe and Islam*, kterou uspořádal Institut interkulturního, mezináboženského a ekumenického výzkumu a dialogu na CMTF UP v Olomouci, je velmi aktuální. Příspěvky z konference, které jsou publikované v této knize, si zaslouží pozornost také kvůli odbornosti, rozsahu a hloubce, se kterou přibližují problematiku muslimů v Evropě. Konference i kniha vydaná převážně v angličtině ukazují, že projekt Institutu interkulturního, mezináboženského a ekumenického výzkumu a dialogu daleko přesahuje hranice Moravy a Čech. Na druhou stranu v první větě této knihy Mons. Jan Graubner říká, že „This book is the first in our republic on such a topic.“ A tak zatímco v angličtině už bylo vydáno podobných knih mnoho, nezbyvá než dodat, že česká verze této knihy by toto téma zpřístupnila více českým a slovenským čtenářům.

Jiří Kašný

DAVID BENTLEY HART:

THE EXPERIENCE OF GOD: BEING, CONSCIOUSNESS, BLISS,
(New Haven: Yale University Press,
2013, 365 s., ISBN 978-0-300-
-16684-2)

D. B. Hart je možná nejvýznamnější postavou americké teologie současnosti. Už v roce 2003 vydal svoji první velkou knihu *The Beauty of the Infinite*, přepracovanou verzi svojí disertační práce, ve které se zabývá významem krásy pro křesťanskou rétoriku. V dalších knihách se obrací k širšímu, nejen akademickému publiku, a věnuje se také aktuálním otázkám. Za svoje *Atheist Delusions* z roku 2009 obdržel Cenu Michaela Ramseye za teologii.

Na začátku své poslední knihy si David Bentley Hart stanoví cíl, který je zdánlivě prostý: objasnit pojem *Boha* tak, aby debata o něm vůbec dávala smysl. Nechce tedy obracet své čtenáře na (křesťanskou) víru, pouze zasáhnout do diskuze probíhající ve Spojených státech mezi věřícími a jejich módními kritiky, *novými ateisty*. Vede jej k tomu přesvědčení, že obě strany tohoto souboje soupeří na hřišti vymezeném pouhou karikaturou toho, co různé velké náboženské tradice pojmem Bůh označovaly. Důvodem takového zkreslení je zatmění původního smyslu ontologické difference, jak jej znala středověká metafyzika, případně jiné západní nebo i východní myšlenkové tradice.¹ Bůh nebyl

tradičně nikdy chápán jako pouhé jsoucno mezi ostatními jsoucnými, jakkoli významné nebo mocné. Takové pojetí je spíše typické pro polyteismus, jak jej Evropané znají například z řecké mytologie. Bůh není ani pouhým demiurgem řeckých filosofů (nebo dnešních fyziků), který by pouze organizoval vesmír do podoby, kterou známe. Není hodinářem deismu osmnáctého století, spouštějícím mechanický strojek kosmu. Bůh se naopak od prostých jsoucen liší tím, že je bytím samým, nutným zdrojem bytí, který dává existenci nahodilým věcem a bytostem. Tato definice se neustále v knize vrací jako výchozí bod, do kterého je třeba se vždy znovu uchýlit, aby o to více vynikla bizarnost moderních teorií považujících Boží neexistenci za nevývratně dokázanou.

Lidé žijící v antice a ve středověku si nedovedli představit, že by příroda mohla být v sobě spočívajícím, uzavřeným systémem nezávislým na ontologicky odlišné, transcendentní skutečnosti. Proto mohli přirozeně rozumět důkazům Boží existence, jaké nalézáme třeba u sv. Tomáše a které jsou právě na takové odlišnosti založené. Ne tak ovšem dnešní lidé, vesměs absolventi naší základní školy, přesvědčení o samostatné existenci vesmíru fungujícího podle kauzálních zákonů. Jak tedy ale došlo

1 Nejedná se tedy samozřejmě o poměrně banálnější ontologickou diferenci heideggerovskou.

k tomuto posunu v chápání? Čtenáře obeznámeného s texty Johna Milbanka² a jiných radikálně ortodoxních autorů možná trochu zklame Hartova verze genealogie moderní doby. Podle něj je na vině metodologie moderní vědy, která se z pouhého nástroje umožňujícího nezaujaté teoretické bádání stala metafyzikou. Ta považuje za skutečně jsoucí pouze to, co je vědecky pozorovatelné, a můžeme ji nazvat třeba fyzikalismem nebo materialismem. Výsledkem je skutečnost ochuzená o svoje důležité dimenze. V takové verzi původu moderní doby chybí politický aspekt, který bývá u Milbanka naopak vždy přítomný. Zdá se pak, že u zrodu našich dnešních problémů stojí jakýsi teoretický omyl, chyba intelektu, která by se vlastně dala vždycky ještě snadno napravit, například kontemplativní modlitbou. K této otázce bude nutné se znovu vrátit.

Není ovšem plnost bytí abstraktním výmyslem filosofů? Hart tvrdí, že zkušenost bytí nám zprostředkovává úžas (v souladu s filosofickou tradicí). Žasnouce před nahodilou existencí věcí si

klademe otázku, kterou postmoderní filosofie už prakticky vyloučila z oboru smysluplného tázání: proč spíše něco než nic... Zatímco věda nám může vysvětlit, jak se od jednoho stavu věcí příroda dostala k jinému, nevysvětluje fakt existence jako takové. Záměrem autora v této knize ale není probrat klasickou křesťanskou odpověď (Bůh tvoří svět ze svého svobodného rozhodnutí v souladu se svojí absolutní dobrotou). Zaujímá úmyslně ekumenické stanovisko (na rozdíl od argumentace jeho první velké knihy *The Beauty of the Infinite* z roku 2003) hledající společné rysy několika velkých světových náboženských tradic, ale i starověkých řeckých autorů. Důležitý je zde vždy rozdíl mezi pomíjivým bytím věcí, nahodilým ze své podstaty, omezeným v čase a v čase také nabývajícím určitosti, a věčným bytím Boha jako plnosti a zdroje existence, naprosto totožným se sebou samým, bez rozlišení podstaty a existence. (Díky tomuto trochu povšečnému pohledu pak přicházejí na milost i dříve kritizovaní autoři jako Plóťinos.) I přes takovou ekumeničnost již čtenář ale jistě poznal, že se Hartův výklad v této knize opírá hlavně o středověkou scholastiku a církevní otce, zatímco islám, judaismus, hinduismus apod. spíše plní úlohu přizvukujícího chóru.

2 John Milbank stojí na začátku vlivného teologického hnutí nazývaného Radikální ortodoxie. Ke skupině dále patří například Milbankova žákyně Catherine Pickstock nebo v našem článku níže zmiňovaný Conor Cunningham.

Plnost bytí, o níž jsme zatím mluvili, je jenom prvním atributem Boha v klasické středověké metafyzice. Dalšími dokonalostmi, na nichž mají účast stvořená jsoucna, jsou mimo jiné také krása a dobro, transcendentálie, kterými se Hart zabývá především v poslední části knihy. Ta je však členěna podle jiného klíče, který se s ohledem na všeobecná určení jsoucna překrývá. Hart tyto aspekty pojmu Boha nazývá, vedle bytí, ještě vědomí a blaženost (*bliss*), odpovídající druhé a třetí osobě Boží trojice. Podobně jako při diskuzi o bytí jsou také kapitoly o vědomí a blaženosti příležitostí vyrovnat se s kritikou, jíž náboženskou víru podrobují její dnešní oponenti. Zatímco tedy zpočátku šlo o základní záměnu eminentního jsoucna za bytí jako takové (nepochopení „křesťanské“ ontologické diference), zde kniha postupuje k vyjasnění těžkostí, které z oné prvotní záměny vyplývají. Autoři, kteří se v prvním kroku rozhodnou, že vše, co existuje, musí být vykazatelné empiricky, vědeckými metodami, mívají následně nesnáze s vysvětlením samotné existence něčeho, jako je vědomí, které sice přesahuje kvalitativně oblast pouhých materiálních procesů, ale kterým jsme si přesto intuitivně naprosto jisti. Ještě předtím, než se výklad propracuje k polemice

s redukcionisty jako Daniel Dennett, popírajícími vědomý život, zastavuje se u otázky podmínek racionality jako takové. Pokud je totiž rozum pouhým výsledkem evolučního procesu, tedy působení čistě přírodních a nahodilých sil, jak si můžeme být vůbec jisti, že rozumem poznáváme skutečnost?³ Proto Hart mluví vlastně už od začátku o materialistické ideologii jako o *absurdismu*, jako o něčem, co je bytostně iracionální. Tato iracionalita se dál zřetelně projevuje u otázky vědomí, které fyzikalismus nedokáže vysvětlit, a proto jeho někteří zastánci raději nesmyslně tvrdí, že vlastně vůbec neexistuje... Hart ve své knize vyjmenovává několik aspektů vědomí, které jsou takto nevysvětlitelné, od módně probíraných qualií přes rozum jako takový až po jednotu vědomí. Záměrem této recenze nemůže být rekapitulace všech brilantních argumentů, jimiž autor podkopává teorie těch, kteří by se snad příliš rychle chtěli obejít bez těchto kvalit života a převést je na čistě kauzální, organické funkce. Zastavme se ale nejprve u zajímavého problému tvorby abstraktních pojmů ve vědomí a související otázky intencionálního života.

3 Proč bychom měli předpokládat, že čistě mechanická příroda neznající finalitu vytvoří něco, jehož účelem bude pravdivé teoretické poznání?

Veškerý náš vztah ke skutečnosti je zprostředkován abstraktními pojmy, jejichž existence, stejně jako u vědomí samotného, jednoduše nejde objasnit fyzikálními příčinami. I kdybychom ale připustili, že se konceptuální vědomí magicky vyvinulo z čisté materiální přírody, nemůže si pak být materialista jist, že poznává skutečnost, jaká opravdu je, protože nám nemůže být známo, jaký účel vlastně příroda takto vytvořeným konceptuálním rozumem sleduje. Poznáváme tedy něco jiného než nahodile vzniklý vlastní psychický život? Tradičně uvažující křesťanský teolog musí samozřejmě odpovědět ano, pro fyzikalistu to bude provždycky neřešitelný problém. Už na jiném místě, tam kde se zabývá qualii, naznačuje Hart svoje sympatie k tomistické doktríně kauzality, která počítá nejen s materiálními a účinnými, ale také formálními a finálními příčinami. Nauka o formálních příčinách, které tvarují nejen věci ve skutečném světě, ale také naše vědomí o nich, nejenom dává zapravdu našim základním intuicím (že totiž poznáváme skutečný svět a že naše myšlenky patří doopravdy nám), ale také odporuje moderním gnozeologickým teoriím, jako je například ta o korespondenci. Nejde o to, že by naše poznání okolnímu světu pouze

odpovídalo, protože pak by interval mezi poznáním a skutečností byl zdrojem nejistoty, kvůli které by například mělo smysl rozlišovat u zkušenosti mezi primárními a sekundárními kvalitami (jak si zvykli novověcí filosofové) a podobně. Na jedné straně platí, že se vědomím nacházíme přímo u věci v jejich smyslové pestrosti, na druhé straně zřejmě nedosáhneme k idejím věcí, které spočívají v Božím Logu a nakonec svět i naši zkušenost organizují. Zde je třeba podotknout, že Hart nedělá rozdíl mezi poznatelností a uchopitelností věcí. Tuto distinkci užitečně zavedl ve své knize *Genealogy of Nihilism* Conor Cunningham. Podle něj jsou věci na jedné straně zcela poznatelné (*knowable*), to znamená, že se našim smyslům sdělují samy, na druhou stranu ovšem jsou jen omezeně uchopitelné (*intelligible*), tedy naše pojmové, diskurzivní poznání o nich zůstane vždycky neúplné, a proto taky proměnlivé. Autor naší knihy však tvrdí, zřejmě trochu příliš domýšlivě, že jsoucno je neomezeně uchopitelné (*intelligible*). Přitom je výchozí předpoklad naprosto správný, totiž že svět je přístupný poznání a poznání naopak vede ke skutečnému světu. Snad jde ale jenom o potíže filologického rázu spojené s překladem slova *intelligible* do češtiny: bylo by možné mlu-

vit o vlastnosti jsoucna být znovu a znovu rozumem uchopováno, aniž by kdy bylo definitivně uchopeno (tuto schopnost by pak bylo lepší přičíst samotnému Bohu).

Dalším základním rysem vědomí podle Harta je jeho intencionalita, čili zaměřenost k určitému předmětu. (Je možná škoda, že zde není diskutována a případně odmítnuta možnost psychického života bez intencí, jak o ní uvažují postmodernisté – v Deleuzových stopách například Eric Alliez. Obecně se dá říci, že v této knize polemika s postmodernismem zcela chybí – té se Hart naopak věnoval už ve své *Beauty of the Infinite*. Takové absenci pak odpovídá mnohem prostší, čtenáři přístupnější styl, než bylo třeba zvolit v oné první knize, kde autorovým partnerem v diskuzi byla nedávná kontinentální filosofie, sofistikovanejší, než je učení nových ateistů.) Hart pravděpodobně předpokládá existenci předmětů v okolním světě (přes veškerou neurčitost a chaotičnost smyslových vjemů, kterým je naše vědomí vystaveno). To by ostatně odpovídalo tradičnímu, předkantovskému pojetí, podle kterého jsou věci evidentně dány, na rozdíl od dnešního chápání deleuziánů, kteří tvrdí, že pojmy samy konstruují svůj předmět. Tato polemika ovšem přesahuje záměr tohoto článku, proto se

vraťme zpět k naší knize v bodě, kde pojednává o jiné moderní teorii, „sobeckém“ genu Richarda Dawkinse.

Sobeckost genu je jenom metafora, navíc nešťastně zvolená, protože problém působení genů na lidskou psychiku spíše zatemňuje. Znovu zde přichází na řadu už několikrát použitý argument: geny jako součást fyziologické stavby organismu nemohou kauzálně vysvětlit akty vědomí, které fyziologii kvalitativně přesahují. Celá otázka je zajímavá zejména proto, že znovu odkazuje k problematice hierarchie příčin, kterou novověké myšlení pomíjí. Všude, kde se setkáváme s (nejen) vědomým životem, narážíme na účelovost, finální příčinu, které jsou ty ostatní, a zvláště příčina účinná, podřízeny. Je proto zbytečné se ptát, zda jsou city a chování matky, která miluje své dítě, vedeny sobeckými úmysly jejích genů. Spíše naopak mají lidé genetickou výbavu, která odpovídá jejich sklonu pocívat náklonnost k jiným lidem a jednat v jejich prospěch. Přestože se Hart podrobně nezabývá systémem působení čtyř příčin filosofické tradice, celá teorie je zjevně v pozadí jeho výkladu. Není zde místo vysvětlovat podrobně její výhody, to činí na mnoha místech ve svých knihách například John Milbank,⁴ snad jenom lze zmínit, že tako-

vá elegantní nauka pomáhá vyhnout se absurditám a nesnázím patrným u moderních autorů, ať už je to fyzikalistický monismus Dennetta a Dawkinse, nebo důmyslnější systémy postmodernistů, kde jeden princip vysvětlení skutečnosti doslova požívá druhý (například intenzity versus reprezentace deleuziánů).

Finalita však nenáleží podle křesťanů pouze biologickému životu, naopak v celém vesmíru lze vysledovat konečný účel, jímž je návrat všech stvořených jsoucen k jejich Stvořiteli. A právě poslední kapitola knihy nazvaná Blaženost (Bliss) pojednává o prostředcích a modalitách tohoto návratu. Od oblasti poznání (vědomí) se přesouváme nejprve do oboru etického a posléze ke kráse, dvěma již zmiňovaným transcendentáliím, které jsou obě neodmyslitelné od racionálního vědomí a přitom nemohou nalézt místo ve výkladech nových ateistů. Transcendentní hodnoty jako pravda, krása a dobro orientují lidskou touhu a přitom nekonečně přesahují oblast přírody. Narážíme zde na jeden ze stálých motivů Hartovy argumentace, že totiž abychom přírodě vůbec rozuměli a mohli v ní

jednat, musíme neustále zaujímat hledisko jaksi nad přírodou (*super naturam*). A není třeba zdůrazňovat, že jde o postup přesně opačný než u fyzikalistů, kteří nadpřirozené vysvětlují přírodním... Právě touha představuje aktivní prvek, který vede mysl ven do světa, ať už poznává pravdu, rozhoduje se činit dobro nebo kontemplanuje krásu. A je příznačné, že tyto ohledy skutečnosti, které však nenalzáme tak docela přímo v přírodě, se vytrácejí z úvah moderní filosofie. Jak Hart konstatoval už ve své první knize z roku 2003 věnované právě kráse, v moderní době bohužel nevznikaly teorie, které by k definici estetického prožitku využívaly pojmu krásna jako takového. Přesto je vnímání krásy, náležitější každé věci, cestou, jak zakusit poslední skutečnost stvoření, tedy mír a pokoj (*peace*).

David Bentley Hart napsal velmi čtivou a užitečnou knihu účinně zasahující do náboženského sporu vyvolaného především v anglosaském světě vystoupením nových ateistů. Přestože čtenáři textu nemusí být nutně specializovaní teologové nebo filosofové, argumentace je vedena důsledně logicky a přitom bravurně lehkým stylem. Jak je konstatováno hned v úvodu, dialog mezi věřícími a ateisty připomíná debatu mezi příslušníky dvou zcela odlišných

4 Viz např. J. MILBANK, *Suspended Middle: Henri de Lubac and the Debate concerning the Supernatural*, Cambridge: Eerdmans, 2005.

kultur, které nesdílejí nic, co by mohlo zprostředkovat dorozumění. O to cennější je autorova odvaha představit teismus ne jako výstřednost na okraji racionality,

kteřou je třeba konzervovat, ale jako nutný předpoklad rozumu jako takového.

Libor Procházka